

ons landschap diepgaand hebben beïnvloed of kunnen gaan beïnvloeden: die van de uitvinding van het vuur, de agrarische, de industriële- en de informatie-revolutie.

Ons land is cultureel vooral bepaald door de agrarische revolutie. Met andere woorden: de nodige veranderingen in het landschap als gevolg van de nieuwe beschavingsprocessen, staan ons nog goeddeels te wachten. Hajema vond het onjuist landelijke gebieden te blijven vormgeven aan de hand van vroegere en gedeeltelijk vervallen functies. Er wordt bijvoorbeeld in vakkringen nog te weinig nagedacht over de vormen van technologisch landschap (denk aan kerncentrales red.), die ontstaan en de vraag wat wel en wat niet daarin beeldverstorend werkt.

Hajema bekritiseerde vervolgens het geïsoleerd beschermen van stads- en dorpsgezichten. Het uit een nederzetting lichten van zulke gebieden acht hij onjuist. Dat leidt tot bevoorrecht van het beschermde gebied. Het resterende gebied wordt daarmee 'vogelvrij' verklaard. De structurele samenhang van het ene gebied met het andere wordt ontkend.

Hajema pleitte er voor om bewoners, die in een bepaald gebied wonen te betrekken bij de planvorming voor de bescherming van zo'n gebied. Bij de stadsvernieuwing worden hier goede resultaten mee bereikt. Door bewoners te negeren jaag je ze de stad uit. Hoe zou het komen, dat een partij als de Centruumpartij zo sterk op kwam in een overloopgemeente van Amsterdam als Almere?

TEGENSPEL BEWONERS

De bewoners moeten echter wel de kans krijgen deskundig tegenspel te kunnen bieden aan bestuurders, architecten en ambtenaren. Hun deskundigheidsmonopolie moet worden doorbroken. Trouwens wat is eigenlijk deskundigheid? Opvattingen over wat beeldverstorend werkt en wat niet blijken nogal eens te verschillen bij bewoners en 'deskundigen'.

De lokale overheid dient zich bij het maken van plannen te verzekeren van een breed 'draagvlak', een dorpscommissie bijvoorbeeld, waarmee de verschillende varianten zorgvuldig kunnen worden besproken.

Hajema bepleitte tenslotte goede beroepsopleidingen voor de deskundigen. De meeste opleidingen gaan meer uit van het ontwerpen van nieuwe, tegenwoordig weer grootschalige, vormen dan van zorgvuldig beheer van bestaande.

Een boeiend verhaal, dat evenals de meeste lezingen deze dag weinig discussie losmaakte. Voor die discussie was trouwens te weinig tijd beschikbaar. Voor de lezingen was onevenredig veel tijd uitgetrokken. Dat maakte als geheel de studiedag een beetje saai. Het gevolg was, dat de studiedag een wat saai karakter kreeg. De excursie door het fraaie Zutphen en de door het gemeentebestuur aangeboden borrel na afloop maakten echter veel goed.

Jaap Kamering

Laat gotische hallenkerk van Etten-Leur verbouwd tot raadszaal

MARIA ROERBAG

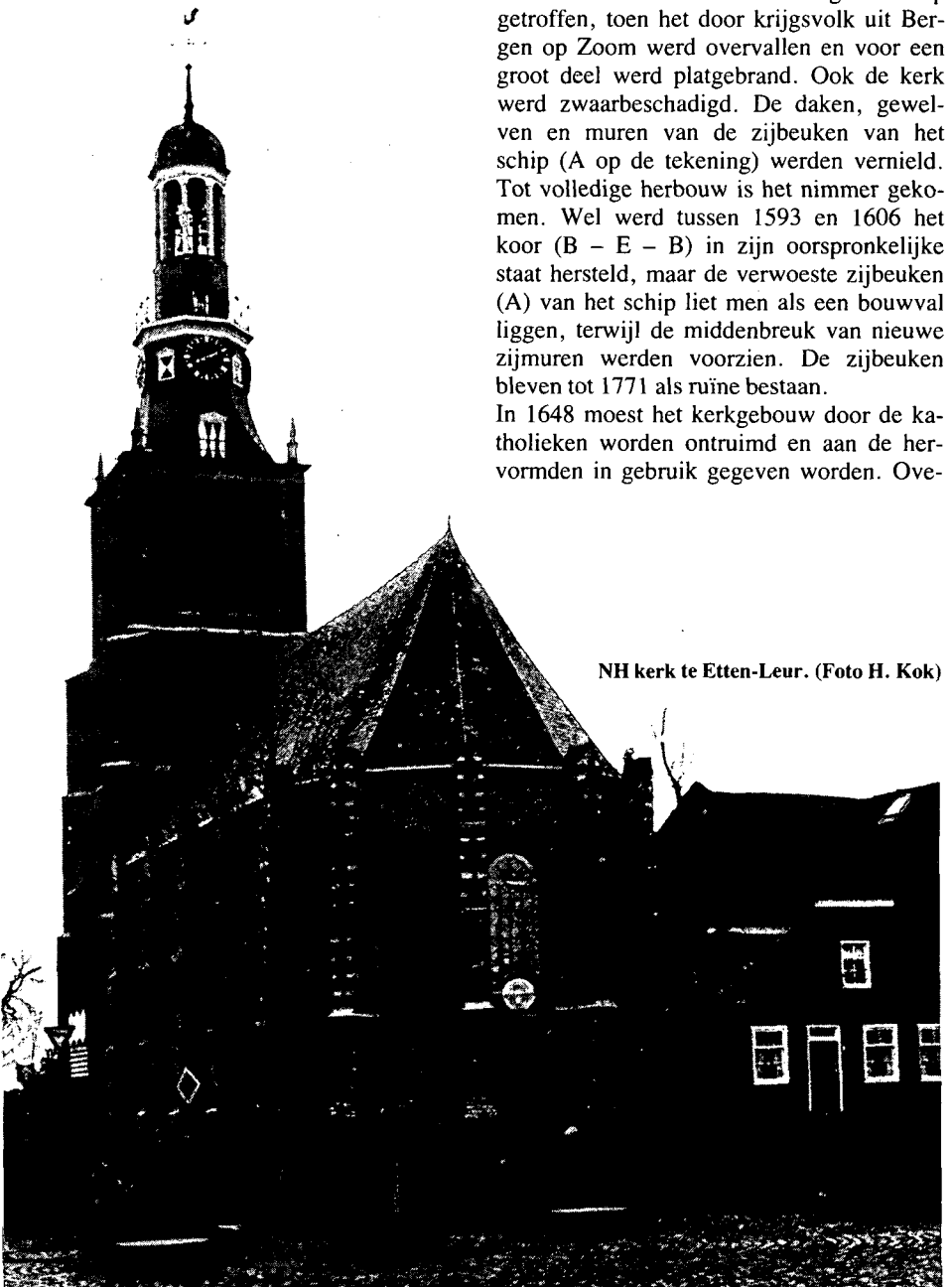
In Etten-Leur, de Baronie van Breda, is zonder al te veel ophef en problemen een uit veertienhonderd daterende Nederlands Hervormde Kerk gerestaureerd en bestemd tot raadszaal. De kerk in zijn huidige vorm is overigens slechts een gedeelte van het oorspronkelijke middeleeuwse gebouw – een grote prachtige hallenkerk in laatgotische stijl – die tussen 1440 en 1500 werd gebouwd op de plaats waar eerst een romaanse

* Maria Roerbag is free-lance journaliste te Etten-Leur

kapel en later een vroeg-gotische kerk had gestaan. Bij de bouw van de nieuwe grote hallenkerk bleef de oude toren gehandhaafd. De kerk had afmetingen, zoals geen andere dorpskerk in het land van Breda. De kerk bestond uit een driebeukig schip en een driebeukig koor, ze was verrijkt met 9 altaren, gebrandschilderde ramen en een groot orgel. Aan de westzijde, op de plaats waar nu de begraafplaats ligt stond de oude romaanse toren, die bij de bouw van de eerste gotische kerk werd verhoogd.

In 1584 werd Etten door een grote ramp getroffen, toen het door krijgsvolk uit Bergen op Zoom werd overvallen en voor een groot deel werd platgebrand. Ook de kerk werd zwaarbeschadigd. De daken, gewelven en muren van de zijbeuken van het schip (A op de tekening) werden vernield. Tot volledige herbouw is het nimmer gekomen. Wel werd tussen 1593 en 1606 het koor (B – E – B) in zijn oorspronkelijke staat hersteld, maar de verwoeste zijbeuken (A) van het schip liet men als een bouwval liggen, terwijl de middenbreuk van nieuwe zijmuren werden voorzien. De zijbeuken bleven tot 1771 als ruïne bestaan.

In 1648 moest het kerkgebouw door de katholieken worden ontruimd en aan de hervormden in gebruik gegeven worden. Ove-

NH kerk te Etten-Leur. (Foto H. Kok)

Tekening van de Ettense pastorie en kerk van Vincent van Gogh, gemaakt in 1876. (Uit: Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda 'De Oranjeboom', 1983)

* Uit Jaarboek Oranjeboom Breda 'De familie Van Gogh te Etten (1875-1882)' van Anieta van Geertruy

rigens waren deze slechts gering in aantal, zodat zij aan een gedeelte van de kerk, de drie koorbeuken (B - E - B op tekening plattegrond), voldoende ruimte hadden.

Verwaarlozing van het gebouw had tot gevolg, dat in 1732 de oude romaanse toren instortte, waardoor de middenbreuk van het schip werd verpletterd en slechts het driebeukige koor overbleef. Ongeveer 40 jaar later, in 1771 werd een nieuwe toren gebouwd naar een ontwerp van *Philip Willem Schonck*, architect van *Prins Willem V*, baron van Breda. De plaats van deze toren, die er thans nog staat, is ongeveer het middelpunt van de voormalige hallenkerk. In dat jaar werden ook de ruïnes van de zijbeuken van het schip verwijderd.

Weer 50 jaar later in 1821, werden ook de zijbeuken van het koor (letters B) gesloopt en werden de open ruimten tussen de zuilen van het koor dichtgemetseld. Zo ontstond de huidige kerk, bescheiden van vorm, maar toch altijd nog zeer aantrekkelijk en beeldbepalend voor de Markt in Etten-Leur, waar naast deze kerk in 1776 een nieuw raadhuis verrees in classicistische trant, evenals de kerktoren, een ontwerp van de prinselijke architect Schonck. Vier rijen lindebomen met aan weerszijden huizen, waarvan negentien panden onder Monumentenzorg vallen en een moerboom, die vermoedelijk in 1774 werd geplant, geven de Markt een karakteristiek aanzien.

VINCENT VAN GOGH

Een voor de nieuwe bestemming niet relevant, maar desondanks toch interessant deel van de levende geschiedenis van de Nederlandse Hervormde Kerk in Etten is dat de vader van *Vincent van Gogh* hier als dominee heeft gediend en wel van 1875 tot 1882*. Vincent woonde toen weliswaar niet meer thuis, maar zijn brieven aan broer Theo geven toch een beeld van deze fase in zijn leven. Wat dominee Van Gogh voor

zijn gemeente heeft betekend is tot op zekere hoogte in het archief van de hervormde gemeente van Etten te vinden.

In de periode, dat Vincents' vader dominee in Etten was, had Vincent samen met broer Theo een betrekking bij de internationale kunsthandel Goupil in Parijs. Vincent kon de bevestiging op 25 oktober 1875 dan ook niet bijwonen, maar het ouderlijk huis bleef voor hem een plaats, waar hij steeds terugkeerde tijdens de woelige periode in zijn leven. De kerstdagen van 1875 bracht hij door op de pastorie naast de hervormde kerk en na een paar maanden in Engeland onderwijs te hebben gegeven en zelfs het bijbelwoord te hebben verkondigd, werd voor hem een plaatsje vrijgemaakt bij de boekhandel *Van Blussé en Braam* in Dordrecht, in het voor hem ongeschikte handelsvak.

De roeping tot dominee en de wens in de voetsporen van zijn vader - die hij zeer bewonderde - te treden, liet hij echter niet varen en hij vertrok na de kerstdagen van 1876 en in mei 1877 thuis te zijn geweest, naar Amsterdam om het Staatsexamen Gymnasium af te leggen en zo de theologiestudie te kunnen aanvangen. Het studeren viel hem niet mee. 'Toch zijn Grieksche lessen in het hartje van Amsterdam, midden in de Jodenbuurt, op een zeer warmen en drukkenden zomermiddag, met het gevoel dat vele moeilijke examens, die door zeer geleerde en listige Heeren professoren zullen worden afgenomen, boven het hoofd hangen, we eens meer benauwend dan de Brabantse korenvelden, die nu wel zeer mooi zullen zijn op zulk een dag', zo staat er in één van zijn brieven.

Na de Kerstdagen in 1877 op de pastorie te hebben doorgebracht, kreeg Vincent een maand later bezoek van zijn vader en samen bekeken ze de resultaten van zijn studie. Het mocht niet baten, ook de studie voor het staatsexamen mislukte, zodat in Nederland een opleiding tot predikant onmogelijk was geworden. In Brussel zou Vincent later in

het jaar de Opleidingsschool voor Evangelisten gaan bezoeken en tot die tijd bleef hij thuis in Etten, waar hij samen met broer Cor tekeningen maakte van Etten en omgeving. Na drie proefmaanden op de school in Brussel, kreeg Vincent toch geen aanstelling als evangelist daar. Een tijdelijke aanstelling als evangelist in de Borinage volgde, maar ook dat mislukte.

In de periode, die daar op volgde, begon de belangstelling voor het tekenen te groeien tijdens zijn verblijf op het atelier van een schilderende dominee: zijn geloofswijfels, de afnemende bewondering voor zijn vader en de ontgoocheling over de mislukte plannen verwerkte hij in de Borinage. De correspondentie en bezoeken aan thuis werden schaars. De 27-jarige Vincent besloot zich te bekwamen in de schilderkunst en vestigde zich in november in Brussel, zijn broer Theo voorzag in zijn levensonderhoud, voor het gezin Van Gogh een grote financiële ontlasting, het tractement van de predikant Van Gogh was bescheiden en er waren nog twee opgroeiende kinderen, die geld kostten.

VAN GOGH TEKENDE ETTEN

Via Theo leerde Vincent de vijf jaar jongere Anton van Rappard kennen. Deze Zeistenaar had enkele jaren in Amsterdam op de kunstacademie gezeten. Hun belangstelling voor natuur en arbeiders kwam aardig overeen. De werkkamer van Van Rappard werd hun beider atelier en toen deze dan ook Brussel verliet, bleef Vincent - door geldgebrek gedwongen - niets anders over dan de zomer in Etten door te brengen. In augustus werd hij in het bevolkingsregister ingeschreven als 'kunstschilder'. Meer dan vijftig tekeningen maakte hij in deze periode, van Etten en onder meer van zijn zus Wil, voor een tekening van zijn vader gebruikte hij een portret. Later zou hij spijt hebben niet meer familieportretten te heb-

ben geschilderd. Op de hei tussen Seppe en het Liesbos was hij vaak te vinden en ook bracht hij bezoeken aan de werkplaatsen van smid, timmerman en klompenmaker. De relatie met zijn ouders verslechterde intussen, vooral hun onbegrip trof de schilder sterk en toen Vincent met Kerstmis gedwongen werd naar de kerk te gaan, kwam het tot een uitbarsting en verruilde hij het ouderlijk huis voor een kamer in Den Haag. Het zou twee jaar duren voor hij Brabant weer zou zien en in Etten kwam hij niet meer. De pastorie, waar het gezin Van Gogh van 1875 tot 1882 woonde werd in 1905 vervangen door een andere. Zij werd in de jaren zestig gesloopt, de hervormde gemeente werd in 1965 samengevoegd met die van Leur.

GEEN RELIGIEUS GEBRUIK MEER

Ondanks die samenvoeging was de financiële druk van onderhoud en andere lasten zo groot, dat men omzag naar een andere huisvesting, die bovendien een meer multifunctioneel karakter had. In het belang van het behoud van dit monument, dat een belangrijk accent geeft aan het historisch aanzien van de Markt heeft de gemeenteraad op 4 oktober 1976 besloten, om zowel de kerk, als de kosterswoning en begraafplaats aan te kopen voor de totale koopsom van f 50.000,-.

Tot de voorwaarden, opgenomen in de koopakte van 14 februari 1977, behoren twee bepalingen, die van belang zijn voor de bestemming. Ten eerste was de gemeente gehouden het gebouw te gebruiken voor openbare doeleinden, zoals bibliotheek, raadszaal, burgerzaal, museum, vergaderruimte of informatiecentrum en ten twee mocht – onder verbeurte van een boete van f 50.000,- – de kerk niet verhuurd of verkocht worden ten behoeve van religieuze of semi-religieuze doeleinden.

Wethouder *A.J.F.M. van den Goorbergh* kan het zich allemaal nog goed herinneren. 'De kerk verkeerde toen in een erg verwaarloosde staat en in samenwerking met Monumentenzorg is zij uit de eigen reserve in enige etappes gerestaureerd voor 6,25 ton totaal.'

Gevraagd naar het beleid van de gemeente Etten-Leur is dit opzicht, zegt de wethouder 'dat de gemeente met name opteert voor het behoud van de authentieke kernen van de vroegere gemeenten Etten en Leur. De wanden van de Markt zijn beeldbepalend en het beleid is het karakteristieke te handhaven. Een afweging blijft natuurlijk altijd de verhouding van de restauratiekosten tot de rendabele exploitatie door toekomstige gebruikers. Als het historisch belang of het beeldbepalend karakter in verhouding staat tot de financiële gevolgen van een restauratie, is de raad bereid in die gevallen uit de 'Monumentenpot' te putten,' aldus de wethouder.

Toen vervolgens de vraag aan de orde kwam, welke bestemming het gebouw moest krijgen, werd door de gemeente een Activiteitencommissie Nederlandse Hervormde Kerk ingesteld, die met medene-

Het interieur van de kerk tijdens de verbouwing. (Foto H. Kok)

ming van de bepalingen in het koopcontract, de mogelijkheden zou onderzoeken. Intussen was in het aangrenzende, uit 1776 daterende classicistische raadhuis gebrek aan ruimte ontstaan door o.a. de groeiende sociale afdelingen. Ook de bestaande raadszaal, die al erg krap was, zou door een uitbreiding in 1986 van 21 naar 23 raadsleden, te klein worden. De Activiteitencommissie was inmiddels ook tot de conclusie gekomen, dat een culturele bestemming alleen niet kostendekkend zou zijn, terwijl ook een blijvende zinvolle invulling van deze culturele bestemming twijfelachtig was. Na een financieel kostenplaatje van alle uitbreidingsmogelijkheden, die de gemeente nog ter beschikking had, te hebben gemaakt, kwam die van een raadszaal in de Nederlandse Hervormde Kerk als de beste en voordeligste oplossing naar voren.

Na een besluit hierover in de raad op 2 december 1985 werd de heer *C. Verhaeren*, chef afdeling Bouw-, Milieu en Onderhoud van de dienst Gemeentewerken belast met de coördinatie van de aanpassing. In samenwerking met Monumentenzorg, ging een werkgroep onder zijn leiding aan de gang om de verbouwing, de hergroepering van de verspreid liggende grafzerken naar de absis, de plaatsing van het historisch meubilair, de vormgeving, de kleurstelling en de sfeerverlichting gestalte te geven.

Het advies van Monumentenzorg de te bouwen gang van het gemeentehuis naar de kerk zo transparant en doorzichtig mogelijk te maken, werd in acht genomen, en de gang werd door de heer Verhaeren zelf ontworpen.

VERWARMING

Voor de verwarming van de kerk werd gekozen voor een combinatie van hetelucht- en vloerverwarming, zodat in kort tijdsbestek de kerk goed op temperatuur zou zijn

en het vooral bij langere vergaderingen optrekken van de koude ondergrond kan worden voorkomen.

De verbindingsgang en de verwarming gaan totaal ongeveer 1,5 ton bedragen. Aan de inrichting worden hoge eisen gesteld, ook de huidige raadszaal en kamers in het gemeentehuis zijn zoveel mogelijk aangepast aan de leeftijd van het gebouw. Het meubilair van de huidige raadszaal wordt uitgebreid, de U-vormige vergadertafel loopt gelijk met de lijnen van de absis, ook de sfeerverlichting volgt die vorm.

De preekstoel uit 1580 met klankbord met gesneden panelen blijft bestaan, rechts van die preekstoel komt een schilderij van forse afmetingen (3,66 m x 2,45 m) dat volgens de met wapenschilden versierde banderol de 'Caerte Vande Vrijeheidt Etten' voorstelt en in 1677 is gemaakt door *Steven Vereijck*, lid van het College van Schepenen van Etten. Bezoekers van gemeenteraadsvergaderingen zullen in de toekomst misschien met scheef hoofd in de raadszaal worden aange troffen, op de kaart ligt het westen bovenaan en het noorden dientengevolge aan de rechterkant.

RESTAURATIE ORGEL

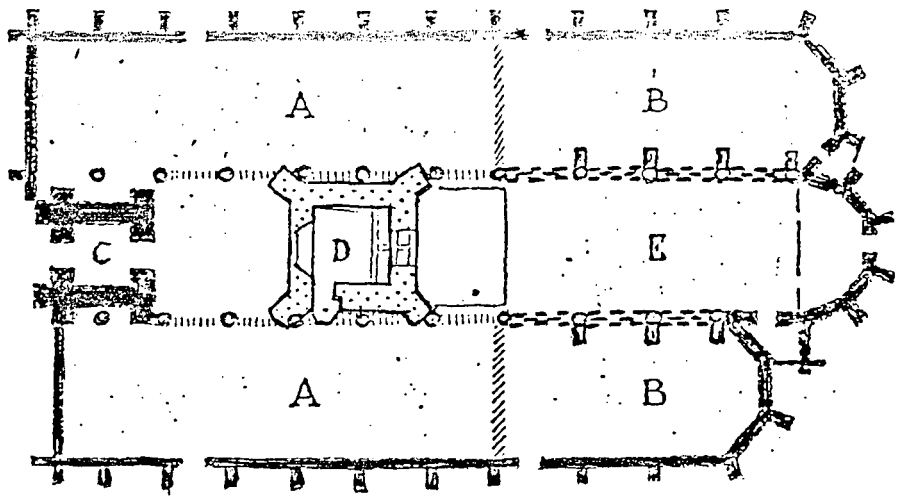
Links van de preekstoel komt een speciaal voor dit doel door een kunstschilder vervaardigd staatsieportret van Koningin Beatrix. Uit oogpunt van nagalmtijd, die voor vergaderingen van 4 seconden naar 2½ seconden moest worden teruggebracht, moesten er zachte wanden komen. Hiervoor is gekozen voor verschuifbare gordijnen, die van de kroonlijsten tot aan de grond raken en de muren bij vergaderingen geheel bedekken, terwijl bij concerten e.d. door het wegschuiven van de gordijnen de nagalmtijd weer terugloopt naar 4 seconden.

De kosten van de totale inrichting worden geraamd op f 125.000,- Voor de restaura-

tie van het neobarokke orgel (1843) met een orgelgalerij op twee Dorische zuilen (1650) is een speciale stichting in oprichting, zodat het orgel geschikt gemaakt kan worden voor concerten e.d. Dit komt tegemoet aan een eis van de raad, dat het gebouw – voor zover inpasbaar in de jaarlijks honderd vergaderingen – multifunctioneel gebruikt gaat worden voor b.v. concerten.

Vóór het zover is, hoopt de nieuwe gemeenteraad de eerste vergadering te houden in de nieuwe ruimte. De officiële ingebruikname zal dan in het najaar plaatsvinden. Dan zal ook het boekje worden gepresenteerd, dat met een krediet uit het Cultureel Fonds door mevrouw I. Huisinga en de heer R. J. Wols, streekarchivaris, wordt samengesteld in de serie Clavis van de Middeleeuwse Bouwkunst, uitgebracht door het Kunsthistorisch Instituut te Utrecht.

Dan ook zullen met nog meer betekenis elke woensdagochtend de 37 klokken van de beiaard, bespeeld door Michel Gottmer, weerklinken boven Etten-Leur, waar aan een oude kerk op een zinvolle wijze een nieuwe bestemming zal zijn gegeven.

Plattegrond van de kerk. Een gedeelte van de beuken werd in 1584 door brand vernield, waarna de resten in 1771 werden afgebroken (A).

In 1821 werden de laatste overblijfselen afgebroken (B).

De letter C geeft de plaats aan, waar de toren staat, voordat deze in 1782 in het schip stortte. Deze toren stond op de huidige

ge begraafplaats.

In 1771 werd een nieuwe toren gebouwd (D).

Deze staat er thans nog en vormt met E (het oorspronkelijk middenkoor) de huidige kerk.

Nieuwe subsidie-regeling onderhoud monumenten

In februari 1986 is een nieuwe regeling van kracht geworden met betrekking tot rijksbijdragen in het onderhoud van rijksmonumenten, waarvan inwerkingtreding terugwerkt tot en met 1 januari 1986. Deze regeling is een vervolg op, en evaluatie van, de in 1981 ingestelde Voorlopige Regeling Onderhoudssubsidie Monumenten waarmee inmiddels vijf jaar ervaring is opgedaan.

DE VOORLOPIGE REGELING ONDERHOUDSSUBSIDIE MONUMENTEN

De Voorlopige Regeling werd in het leven geroepen om eigenaren van rijksmonumenten financieel te steunen in de kosten van regelmatig onderhoud van hun bezit. Natuurlijk moet iedereen zorgdragen voor goed en regelmatig onderhoud van zijn pand, maar bij bepaalde objecten met grote monumentale waarde zijn de kosten van onderhoud extra zwaar.

Men wilde van de kant van de overheid een stimulerende rol vervullen, maar het onderhoud moest wel sober en doelmatig gebeuren. De bijdrage was dan ook vrij beperkt: maximaal f 3.000,-. Dat wil zeggen 30%

van maximaal f 10.000,- onderhoudskosten.

Dit werd algemeen ervaren als te laag om de regeling werkelijk effectief te laten zijn.

De relatief geringe bijdrage en omdat men de regeling aanvankelijk als te ingewikkeld ervoer, leidden ertoe dat het beschikbare budget nooit geheel aangesproken werd.

NIEUWE MAXIMUM f 10.000,-

De tekst van de nieuwe regeling getuigt van het feit dat de minister van WVC begrip heeft voor de veel geuite klachten. Het subsidiepercentage is verhoogd tot 40%, het maximaal te verwerken bedrag tot f 25.000,- zodat nu een bijdrage mogelijk is van ten hoogste f 10.000,-.

Uitzondering voor grote kerken

Een uitzondering kan gemaakt worden waar het extra onderhoudsgevoelige kerken betreft. Bij deze objecten overschrijden de jaarlijkse kosten van onderhoud veruit het maximaal te verwerken bedrag van f 25.000,-, terwijl de eigenaren slechts een fractie van de benodigde middelen op tafel kunnen brengen. Om voor deze verhoging van de subsidie tot maximaal f 40.000,- in aanmerking te komen, moet wel aannemelijk worden gemaakt dat over een periode van tien jaar, jaarlijks meer dan f 25.000,- aan onderhoudswerkzaamheden zal moeten worden besteed. Dit moet aangetoond worden door middel van een meerjaren-onderhoudsbegroting voor een periode van tien jaar, die is gebaseerd op een bouwkundig inspectierapport, gespecificeerd per onderhoudswerkzaamheid en die door de minister ontvangen moet zijn voordat begonnen wordt met de onderhoudswerkzaamheden waarop het eerste jaar van de meerjarenonderhoudsbegroting betrekking heeft.

Voor welke categorieën monumenten geldt het?

De nieuwe regeling voorziet naast een wijziging van het subsidiepercentage en -bedrag ook in een verruiming van het aantal categorieën monumenten waarop de regeling van toepassing is. Volgens artikel 4 kan 'subsidie verleend worden in de door de minister noodzakelijk geachte kosten van onderhoudswerkzaamheden aan de volgende monumenten of delen van monumenten:

- kerkgebouwen;
 - kastelen, historische landhuizen en buitenplaatsen;
 - hofjes van liefdadigheid;
 - stoomgemalen;
 - opstallen en begraafplaatsen;
 - het rieten dak van boerderijen met een agrarische functie;
 - orgels.
- Nieuw hierbij zijn de categorieën c, d, e en f.

c. Hofjes van liefdadigheid

Complexen met hofjeswoningen die als zodanig zijn gesticht en gebouwd en waarvan de bestemming sinds de stichting niet is gewijzigd.

d. Stoomgemalen

Op de Rijksmonumentenlijst geplaatste stoomgemalen (12 van de in totaal 23), voorzover geen eigendom van een lager publiekrechtelijk lichaam.

e. Opstallen op begraafplaatsen

Aula's, zerken, grafhuisjes, grafkapellen, praalgraven en hekken op begraafplaatsen uiteraard voor zover op de rijksmonumentenlijst geplaatst.

f. Rieten daken van boerderijen met een agrarische functie

Een bijdrage kan worden verstrekt in de kosten van werkzaamheden om een rieten dak in stand te houden. Deze werkzaamheden kosten veel geld en komen de bedrijfsvoering op zich niet ten goede. Het rijk móet wel bijspringen, willen niet binnen korte tijd vele rieten daken vervangen worden door bijvoorbeeld golfplaten. Wanneer het om algeheel herstel van rieten daken gaat, zal men een restauratiesubsidie moeten aanvragen.

g. Orgels

Voor orgels gelden afwijkende bedragen. In de oude situatie was een onderhoudssubsidie mogelijk van maximaal f 750,-, in de nieuwe regeling is dit verhoogd tot maximaal f 1.200,- (40% tot maximaal f 3.000,- per jaar).

Van restauratie naar onderhoud

De verruiming van het aantal monumenten dat in aanmerking kan komen voor een onderhoudssubsidie betekent uiteraard dat meer middelen beschikbaar moeten komen. Daarin is echter in de meerjaren-ramingen reeds voorzien.

Immers één van de beleidsvoornemens die minister Brinkman heeft geuit in de Nota over de Monumentenzorg uit 1984 was te komen tot een verschuiving van middelen van de restauratiesector naar de onderhoudssector.